

טרגדיה פדגוגית

בסרטו של הבמאי לורן קאנטה בין הקירות המורה אינו מחולל את הפלא הקולנועי המקובל והופך כיתה של "מופרעים" לכיתה של מצטיינים. בסרט הזה, כמו במציאות, המורה מנסה, שיעור אחר שיעור, ללמד את התלמידים לשחק את משחק בית הספר, להיות "תלמידים", וזה קשה, לפעמים טראגי

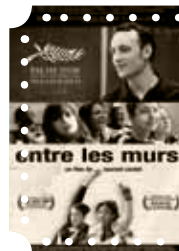
מדור מהסרטים / יורם הרפז

ומתגרים בו, אך בגבולות מותרים פחות או יותר. תלמיד אחד, סולימן, חוצה את הגבולות בגסות, או נדחה לחצות אותם על ידי שתי תלמידות – איזמרלדה ולואיז. במועצה פדגוגית שבה המנהל והמורים מחלקים הערכות וציונים לתלמידים בכיתתו של פרנסואה נוכחות גם שתי תלמידות, "נציגות הכיתה", איזמרלדה ולואיז. כאשר המועצה מגיעה לסולימן המורים טוענים, כל אחד בדרכו, שסולימן אינו ממלא את חובותיו כתלמיד וכי יש להענישו בחומרה. פרנסואה מגן עליו. הוא מציע להימנע מאמצעים משמעותיים "כי העניין רק יידרדר". בעקבות לחץ מצד המנהל והמורים הוא אומר שעונשים לא יעזרו וש"צריך לומר בכנות שסולימן הגיע לקצה יכולתו כי יש לו יכולת לימודית מוגבלת".

בשיעור למחרת אומר סולימן לפרנסואה: "כיסחת אותי לגמרי אתמול בוועדה הפדגוגית". פרנסואה נדהם. הוא מבין ש"נציגות הכיתה" הדליפו וסילפו את דבריו במועצה הפדגוגית ופונה אליהן. איזמרלדה ולואיז מתגוננות ומסלימות: "סולימן, הוא אמר עליך שאתה מוגבל". המורה פרנסואה מחויר מכעס ומשתלח: "לצחוק במועצה הפדגוגית זה התנהגות של פרחות [...]". התנהגות כמו פרחות" (במקור "פטאס". התרגום העברי גיהץ ל"שרליליות". גם "פרחות" הוא מונח חלש ביחס למקור). הכיתה נדהמת: "וואו...!". איזמרלדה: "השתחרר לך בורג, הגזמת לגמרי!". ניסיונו של פרנסואה להבחין בין "התנהגות כמו פרחות" ל"אתן פרחות" לא נקלט. הכיתה מתגייסת לעזרת התלמידות. סולימן בוטה במיוחד, כמעט מזמין את המורה למכות: "בוא נראה אותך...". הכיתה נחרדת מהתנהגותו של סולימן ופונה נגדו. סולימן נדהם מהתפנית וקם לעזוב את הכיתה. פרנסואה חוסם את דרכו (יציאה של תלמיד מהכיתה בלי אישור המורה היא פעולה חריגה הגוררת עונש חמור). סולימן מנסה להדוף אותו. קארל (תלמיד שהורח מבית ספר אחר) מתנפל על סולימן ואוחז בו. סולימן מנסה להשתחרר מאחיזתו, מניף את ילקוטו ופוגע בתלמידה (קומבה). פניה נשטפות דם (פגיעה שטחית בגבה). פרנסואה עושה תנועה נואשת

יתכן שהמושג "טרגדיה" גדול על הסרט "בין הקירות" (Entre Les Murs) ועל החינוך בכלל (בחינוך אנשים לא מתים), אך למרות זאת אנסה לתאר את הסרט – "סרט בית ספר" הטוב ביותר שראיתי עד כה – כ"טרגדיה פדגוגית". תוך כדי כך אתרכו במורה – "הגיבור הטראגי" של הסרט.

טרגדיה, על פי הגדרה רווחת, היא עימות הרסני בין צדדים שאינם אשמים בו. לצדדים יש כוונות טובות ונדמה שהם מצליחים לממש אותן, אך הגורל, לעתים בעזרת התערבות זדונית או שטנית, מסכל את כוונותיהם

בין הקירות

במאי: לורן קאנטה
צרפת, 2008
אורך: 128 דק'
תסריט: פרנסואה באגודו
משחק: פרנסואה באגודו

והורס את שניהם. אחד הצדדים בעימות הוא הגיבור הטראגי, שמבצע משגה טראגי ונענש. מאבקו וייסוריו מעוררים את הזדהות הצופים עד כדי קתרוסי.

בפרשנות המוצעת, המורה פרנסואה והתלמיד סולימן מגלמים את "הצדדים בטרגדיה"; המורה פרנסואה הוא "הגיבור הטראגי" שמבצע "משגה טראגי"; בית הספר והפער החברתי-תרבותי בין המורה לתלמידים הם בתפקיד "הגורל"; שתי תלמידות, איזמרלדה ולואיז, מגלמות את ה"התערבות הזדונית" או "השטנית". בואו נראה אם ואיך זה עובד, ובעיקר – אילו תובנות חינוכיות נוכל להפיק מכך.

"הצדדים לטרגדיה":

המורה פרנסואה והתלמיד סולימן

המורה, פרנסואה מארה, עושה מאמץ "להחזיק כיתה" הטרוגנית מאוד – רובה ילדי מהגרים מדור ראשון או שני – בחטיבת ביניים כפרוור של פריז. השיעורים רצופי עימותים בינו לבין התלמידים. התלמידים מאתגרים אותו

ד"ר יורם הרפז הוא עורך הד החינוך ומרצה במכללות לחינוך בית ברל ואלקאסמי

פרנסואה "מצרפת"
את סולימן ובובקאר

"הגורל":

בית הספר וילדי מהגרים

קונפליקט הוא "בילט-אין" בבית הספר. בית הספר ממציא כל מיני מנגנונים למתן אותו ולהערים עליו, אך הוא נוכח תמיד בין הקירות, לא מחסיר אף יום. הקונפליקט נובע מן העובדה שבית הספר רוצה ללמד והתלמידים אינם רוצים ללמוד, לפחות לא את מה שבית הספר רוצה ללמד. המורים אינם מצליחים לעורר הנעה פנימית ללמידה (שאינה נוטה להתעורר בסביבה כפויה ומנותקת מעולמם של הלומדים) ובקושי הנעה חיצונית (המורים איבדו את כושר ההרתעה שלהם), והקונפליקט פורץ כ"בעיות משמעת" (שהן בעיקרן בעיות משמעות). הטיפול ב"בעיות המשמעת" נעשה בהתאם להליכים בית ספריים נוקשים. הליכים נוקשים אינם מבחינים בפרטים וחלים על כולם באופן אחיד. מסיבה זו פרנסואה מתנגד להם. בשתי סצנות – בשיבת מורים הדנה בשיטת ניקוד לצורך הענשה ובוויכוח עם מורים בחדר המורים על פעולתה של ועדת המשמעת – הוא טוען שהליכים נוקשים מצמצמים את מרחב התמרון של המורים ואת יכולתם לטפל בכל מקרה לגופו. בוויכוח בחדר המורים הוא אומר: "אם אני מחזיר את הסרט לאחור, אז זו השתלשלות אירועים משונה: מתחילים בנויפה. אחר כך אנחנו מתחילים להעניש, עונש אחרי עונש, עד ועדת משמעת והרחקה. ככה זה יוצא משליטה".

ואכן, מרגע שהליכי הטיפול בבעיות משמעת לוכדים את סולימן, כמעט לא נותר לו סיכוי. החוליה האחרונה בהליך המשמעותי – ועדת המשמעת – היא ריטואל של סילוק. פרנסואה מנסה למנוע את כינוסה של ועדת המשמעת בשיחה ראשונה עם המנהל, אך בשיחה שנייה

לעצור את סולימן. סולימן מסנן "עזוב אותי יא מזדיין" ויוצא מהכיתה בטריקת דלת. בסצנה הבאה ממלא המורה פרנסואה דוח על התקרית. הוא פוסח על הקטע שבו כינה את התלמידות "פרחות" ("מה זה קשור לתקרית עם סולימן?!"), הוא יאמר כמה פעמים בהמשך). מכאן ואילך העניין מתגלגל במורד ההליכים הבית ספריים עד שוועדת המשמעת מסלקת את סולימן מבית הספר.

...

העימות בין הצדדים טראגי, משום שגם לפרנסואה וגם לסולימן היו כוונות טובות ושניהם נפגעו: סולימן סולק מבית הספר, אולי יסולק גם מן המדינה, ופרנסואה עבר זעזוע רגשי והקריירה שלו הוכתמה. שניהם עשו מאמץ לתקשר ולהימנע מעימות. פרנסואה הגן על סולימן מפני התקפה חזיתית של כל המורים במועצה הפדגוגית. שתי התלמידות, נציגות הכיתה, הוציאו את האמירה המגוננת שלו מהקשרה ("התערבות זדונית" או "שטנית"), ובלחץ הנהלים הבית ספריים והפער החברתי יתרבותי שמפיק אי-הבנות ופגיעות הדדיות ("הגורל") נקלעו הצדדים לעימות הרסני.

אף שסולימן שילם מחיר כבד בהרבה מהמחיר של פרנסואה (ייתכן שאביו, שאינו נוכח ביום הורים אך דמותו מאיימת ברקע, יחזיר אותו לאפריקה, לכפר במאלי), פרנסואה הוא "הגיבור הטראגי" של הסרט, שכן הוא הגורם הפעיל, הסובייקט, שמבצע את "המשגה הטראגי" ופוגע בסולימן ובו עצמו. הסרט מסופר מנקודת מבטו של פרנסואה, והוא מופיע בכל הסצנות שלו. סולימן, לעומת זאת, הוא הגורם הפסיבי, אובייקט נפעל (על ידי המורה, על ידי "הנציגות" שמסיתות אותו, על ידי תלמיד שלוחץ עליו לשאול את המורה אם הוא הומו ועוד).

ההתנגדות של התלמידים לצמצום הדרכיוני של פערים אלה, מייצרים את העימותים שהסרט מתרכז בהם. הנה כמה דוגמאות: התלמידים (איזמרלדה וקומבה מובילות) מוחים על השימוש של המורה בשמות צרפתיים בכל מיני דוגמאות שהוא מביא ולא בשמות מהסביבה שלהם ועל שהם נאלצים לשנן מבנים דקרוקיים ("עבר מתמשך") שאינם משתמשים בהם. בדיון על המטלה "דיוקן עצמי" המורה שואל ממה הם מתביישים. תלמיד (בובקאר) משיב שהוא מתבייש לאכול בנוכחות אמא של חבר שלו: "אני גותן לה כבוד". המורה לא מבין את העניין הזה. כאשר איזמרלדה וקומבה מספרות למורה שהן מטיילות מדי פעם בשכונות המבוססות של פריז הוא אומר: "זו קפיצה אדירה מהשכונה שלך". הפער החברתי-רבותי ניכר כאשר מורה להיסטוריה מנסה לתאם עם פרנסואה שיעורים על המשטר הישן,

העימות בין הצדדים טראגי, משום שגם לפרנסואה וגם לסולימן היו כוונות טובות ושניהם נפגעו: סולימן סולק מבית הספר, אולי יסולק גם מן המדינה, ופרנסואה עבר זעזוע רגשי והקריירה שלו הוכתמה. שניהם עשו מאמץ לתקשר ולהימנע מעימות

המהפכה הצרפתית ותקופת הנאורות – יסודות המורשת הצרפתית הרחוקה כל כך מהתלמידים. פרנסואה אומר: "זה מוקדם מדי, הם לא יבינו". הפער ניכר גם ביום הורים: הורים מהגרים יושבים מול פרנסואה מבוהלים וכנועים; הורים ילידי צרפת מתנהלים מולו בטוחים ותובעניים יותר. גם העימות הקריטי על הכינוי "פרחות" נובע מפער חברתי-רבותי: בשכונות שהתלמידים חיים בהן יש לכינוי הזה משמעויות שהמורה אינו מבין ("פרחות", מסבירים לו התלמידים בחצר, "זה כמו זונות").

על הקונפליקט המובנה בבית הספר בין מורים לתלמידים נוסף אפוא הקונפליקט החברתי-רבותי ומקצין אותו. בעוד שבשביל ילדים מהחברה והתרבות הדומיננטיות בית הספר הוא סביבה מוכרת הנמצאת על רצף אחד עם הבית ועם תכניותיהם לעתיד, לילדי מהגרים בית הספר הוא סביבה זרה המנסה – אם לא ממש, אז בחוויה שלהם – להכשיל אותם. בית הספר לוחץ על כל התלמידים להסתגל להגיגון החינוכי-מוסדי שלו, אך הלחץ הזה דורסני ומכאיב יותר מבחינתם של תלמידים מהגרים. תלמידים מהגרים שאינם מצליחים להתאים את עצמם לבית הספר, כמו אלה שמצליחים, משלמים מחיר יקר.

עמו הוא נכנע להליך המקובל ופועל בהתאם. ולא שפרנסואה הוא אפורטוניסט חסר אופי; הוא פשוט לא יודע מה נכון לעשות במצב הזה.

לא רק סולימן נכנע להליכים הבית ספריים ונפגע מהם; כל מי שעובד בבית הספר – המנהל, המפקחת, המורים – נכנע להם ונפגע מהם. בית הספר חזק יותר מהאנשים שעובדים בו (הוא, כזכור, "הגורל"); הם מתאימים את עצמם אליו ולא להפך. המנהל, למשל, תופס את עצמו כמוציא לפועל של ההליכים הבית ספריים, אם לא כהליכים עצמם. הוא אינו שואל מהי מטרתם או מהי מטרת בית הספר, שכן בעיניו בית הספר עצמו – התפקוד השוטף שלו – הוא המטרה, והוא, המנהל, מגלם אותו (בפרפרזה על אמירה ידועה של מלך צרפתי ידוע, "בית הספר הוא אני"). המנהל הוא על כן כמעט חסר הבעה, כלומר אישיות; הוא מתפעל יעיל (ונעים) של המוסד שהופקד עליו.

בישיבת מורים, למשל, הוא מנחה דיון על שיטת ניקוד חדשה לצורך ענישת תלמידים ("מתחילת השנה יש עלייה בבעיות המשמעת") מבלי שעולה בדעתו לשאול מדוע תלמידים מפריעים ומה ההפרעות שלהם מביעות. הוא מקצה זמן שווה לדיון על שיטת המימון של מכונת הקפה החדשה. שיטת הענישה ושיטת המימון נשקלות על פי אותו היגיון טכני.

בית הספר מייצר אפוא את הבעיה – קונפליקט מובנה בין מורים לתלמידים; ואת הסימפטום – "בעיות משמעת". בית הספר אינו הפתרון לבעיות המשמעת, אלא הגורם להן. אך בעוד שתלמידים מהמעמד החברתי-רבותי ההגמוני צולחים את בית הספר ואף מפקיטים ממנו משהו (בעיקר תעודות טובות), ילדי מהגרים מ"מדינות מתפתחות" (אפריקה והמזרח התיכון, בשונה מילדים ממדינות המזרח הרחוק. מורה אחת מודיעה למורים בחדר מורים שהיא בהיריון, ומאחלת לעצמה שבנה יהיה חכם כמו וויי, התלמיד הסיני) נכשלים ומוכשלים בו. בית הספר אינו מלמד אותם (התלמידה אנרייט: "לא למדתי כלום"), מחבל בדימוי העצמי שלהם (תלמידים למורה: "החיים שלנו לא מעניינים") או מסלק אותם (התלמידים קארל וסולימן).

זה הנושא המרכזי של הסרט: ילדי מהגרים מ"מדינות מתפתחות" בבית ספר של מדינה מערבית קולטת (או מדרה). מדוע ילדי מהגרים מתקשים ומקשים? הסרט משיב: משום שבית הספר זר להם ועוין אותם; משום שהוא רוצה לחברת ולתרבת אותם לחברה ולתרבות השולטות – חברה ותרבות שדוחות אותם. אך התלמידים בסרט אינם כנועים כמו הוריהם, דור ראשון למהגרים; הם מייצגים דור חדש שאינו מוכן לבטל את זהותו הייחודית תמורת הבטחה (כוונת) לזכות בזוהר "כללית" (צרפתית) – חדשה. הפערים החברתיים-תרבותיים בין המורה, תכנית הלימודים והקודים הבית ספריים לבין התלמידים, וכן

קומבה ואיזמרלדה משתתפות ומתסיסות

“ההתערבות הזדונית”: איזמרלדה ולואיז

“הגורל” – בית הספר והפעור החברתי-רבותי – זוקק לדחיפה, ל”התערבות זדונית” או “שטנית”, שתביא את הצדדים לעימות הרסני. התפקיד מוטל על איזמרלדה ולואיז. איזמרלדה (בשונה מקומבה, שותפתה להסעת השיעורים ממסלולם) קצת מרשעת, ופוגעת בלא הבחנה במורה ובתלמידים. ולואיז (בשונה מאיזמרלדה) היא תלמידה יפה (היכולה להרשות לעצמה לומר בכיתה שהיא מתביישת באזוניים הבולטות שלה) ונגררת (אחרי תלמידות בעלות השפעה – איזמרלדה וקומבה).

איזמרלדה קולטת את הפוטנציאל הגלום באמירה של פרנסואה במועצה הפדגוגית על יכולתו המוגבלת של סולימן ולוחשת ללואיז “זו הערה ממש קטלנית. זה מוגזם להגיד דברים כאלה”. למחרת היא מפעילה את האמירה ואת לואיז בכיתה (איזמרלדה: “סולימן, הוא [המורה] ממש העליב אותך במועצה”; לואיז: “הוא קרא לך מוגבל”) ומדליקה אש.

...

הנוכחות של שתי תלמידות, “נציגות הכיתה”, במועצה הפדגוגית משונה ביותר. ההתנהגות שלהן – הפטפט והצחוקים – משונה עוד יותר. שתיהן – הנוכחות וההתנהגות – מצביעות על אנומיה ארגונית וערכית שבית הספר שרוי בה.

מבחינת האנומיה הארגונית, לא ברור מדוע בית ספר שמרני וסמכותי, שיש בו פעור חברתי-רבותי גדול כל כך בין מורים לתלמידים, מצרף נציגים של הכיתה לשיבת מורים שעוסקת בנושא הרגיש ביותר בבית הספר (שיחת הערכה של מורים על תלמידים). אפשר לצפות להליך כזה בבית ספר דמוקרטי המבקש לשתף את התלמידים בהכרעותיו או בבית ספר אליטיסטי שבו מורים ותלמידים מגיעים מרקע חברתי-רבותי זהה ונושאים באחריות משותפת, אך בבית ספר כזה?

מבחינת האנומיה הערכית, ההתנהגות של נציגות

הכיתה במועצה הפדגוגית מאכזבת ומקוממת (במיוחד זו של ולואיז, שהמורים שיבחו אותה זה עתה כתלמידה למופת), והיא זו ש”פוצצה” לבסוף את פרנסואה (והוציאה ממנו את המשפט ההרסני: “לצחוק במועצה הפדגוגית זה התנהגות של פרחות”). במועצה שבה מורים “חורצים גורלות” של תלמידים, נציגות התלמידים שתפקידן להגן עליהם מפטפוט וצוחקות ואחר כך מדליפות להם דברים שנאמרו עליהם כדי להסיתם נגד בית הספר והמורה.

האנומיה הערכית – היעדר בהירות והסכמה בנוגע לערכים המנחים את בית הספר ומסדירים את המדרג בין מורים לתלמידים ואת היחסים ביניהם – מפוררת את בית הספר ומייצרת אינספור קצרים ועימותים. היא באה לידי ביטוי דרמטי בהדירה של פרנסואה לטריטוריה של התלמידים, לחצר – המסמלת את חציית הקווים שלו עצמו, את “הירידה” או “הנפילה” שלו ל”רמת התלמידים” – כדי “להיכנס” באיזמרלדה ובלואיז משום שדיווחו למפקחת על הכינוי שהרביק להן.

הוא מנסה להציב גבולות, להגדיר מה מותר למורים ואסור לתלמידים (לתלמידים אסור לדווח למפקחת על מורים; לתלמידים אסור לדבר בנוטות למורים), אך שב מיואש; התלמידים מסרבים להבין ולכבד את “כללי המשחק” שהוא ובית הספר מנסים להכתיב.

זה הקו אדום, ופרנסואה מכריז עליו בכמה הזדמנויות: להתייחס למורה-המבוגר בכבוד. ה”בכבוד” הזה אינו מוגדר, אך רוב התלמידים חשים בו; חלקם מציינים לו וחלקם מתגרים בו. כאשר סולימן חוצה את הקו הזה פרנסואה נשבר, מוותר על הסיכוי להגיע עמו להבנה ומגייס את כוחו המוסדי של בית הספר נגדו. בפעם הראשונה הוא מביא את סולימן לחדר המנהל ובפעם השנייה לוועדת המשמעת. בפעמים אחרות – בעימות עם שתי “הנציגות” או עם התלמידים בחצר (קארל, שנראה עד לרגע זה כסיפור הצלחה, צורה עליו “מורים שמסלקים תלמידים מבית הספר הם זונות!”) – הוא מאבד עשתונות (“פרחות”) או שוקע בריכאון של היעדר הבנה ותחושת

בית הספר, עם התקלות – היא חטא שהגיבור (המורה) נענש עליו. האם פרנסואה היה יכול לנהוג אחרת? האם הסוף הטראגי היה הכרחי?

"הגיבור הטראגי":

פרנסואה כאנטי-גיבור פדגוגי

טרגדיה עשויה היטב מייצרת אצל הצופים תקווה שלא תתרחש, שסופה הרע יימנע ברגע האחרון, וכולם – הדמויות והצופים – ישובו לביתם מרוצים. כאשר הסוף הרע מגיע (לטרגריות, מה לעשות, יש סוף טראגי) הוא כרוך בתחושה של החמצה – "הגיבור היה יכול לנהוג אחרת; הסוף הזה לא היה הכרחי".

אכן, מנקודת מבט פדגוגית הגיבור היה יכול לנהוג אחרת; הסוף הזה לא היה הכרחי. ייתכן שהגיבור לא היה יכול לנהוג אחרת והסוף היה הכרחי מנקודת מבט אסתטית, מבחינת הלוגיקה האמנותית של הסרט, אך מנקודת מבט פדגוגית, שהיא אופטימית במהותה, פרנסואה היה יכול וצריך לנהוג אחרת ("למרוד בגורל", להיחלץ מ"ההתערבות הזדונית"), להשפיע על סולימן ולהביא את הסרט לסוף טוב.

פרנסואה הוא מורה... איך נאמר זאת? חיובי (ראו "הערכת מורה" במסגרת). הוא מבקש להשפיע לטובה על תלמידיו באמצעות המקצוע שהוא מלמד (צרפתית – לשון וספרות). הוא "מרגיש" את התלמידים, אכפת לו מהם – ולכן הם עושים לו בעיות. אין טעם לעשות בעיות למורה שלא מרגיש אותך ולא אכפת לו ממך. פרנסואה מרגיש ואכפתי, ולכן יש סיכוי שיבין, ולכן שווה להפריע לו. פרנסואה מוכן לסטות ממהלכם "התקין" של השיעורים כדי לפגוש תלמידים באזורי העניין האמיתי או הקפריזי שלהם. הוא מנסה להגיע אליהם גם באזורים "התקניים" של השיעור, למשל במטלה שהוא מבקש מהם לבצע – לספר על עצמם בכתיבת חיבור "דיוקן עצמי" (בהשראת קריאת "יומנה של אנה פרנק", שהם, כמובן, אינם קוראים). פרנסואה מנסה להגיע לתלמידים, ומתייסר כשאינו מצליח. ההתייסרות הזאת מעידה שהוא מורה חיובי – מעורב, מתלבט, מבקש לעשות דברים טוב יותר.

פרנסואה יכול להיות מורה טוב (לא רק חיובי); יש עם מי לעבוד. אך בבית הספר אין מי שיעבוד אתו, רק מי שיפקח עליו. הברידות של פרנסואה באה לידי ביטוי בסצנות שבהן הוא לברו באחד החללים של בית הספר – בחדר מורים, בחדר מדרגות, בכיתה, בקפיטריה.

כדי לעשות דברים טוב יותר, כדי להיות מורה טוב, פרנסואה צריך לחולל שינוי בוהותו המקצועית, לשכלל את יכולותיו המקצועיות ולפתח מודעות עצמית (הוא בבית הספר רק ארבע שנים ויכול להשתפר).

מבחינת זהותו המקצועית, פרנסואה תופס את ייעודו ברוח בית הספר כחברות ותרבות של התלמידים. מכאן נובעת העמדה הנפשית המתנשאת שלו כלפיהם.

כישלון (לבר בקפיטריה. מעשן למרות האיסור). היו מקרים של חציית הקו האדום מצד תלמידים (כאשר, למשל, סולימן שאל אותו אם הוא "אוהב גברים") שפרנסואה יצא מהם בכבוד ואף הפגין שליטה עצמית והומור, אך מורים בכיתותיהם מהלכים על חבל דק מאוד. חציית קווים אדומים מצד תלמידים מטלטלת אותם ומאיימת להפילם בכל רגע. מורים, עוד יותר מהתלמידים, מנהלים בכל יום מלחמת הישרדות בכיתותיהם. תלמידים, מנהלים והורים אורבים למעידה שלהם.

האנומיה הערכית (המשתקפת באנומיה הארגונית) משתקת את ההנהלה (המנהל והמפקחת) ואת המורים. לא רק הגסות שבה התלמידים חוצים את הקווים משתקת אותם, אלא גם המבוכה הערכית-חינוכית; לא ברור להם למה הם מחנכים ומה הם רשאים ויכולים לדרוש מהתלמידים. "העולם שייך לצעירים", והמבוגרים

פרנסואה באגודו, מורה, תסריטאי ושחקן

עומדים מולם מובלבלים ואבודים. המבוכה המשתקת הזאת בולטת בחריפות בסצנת המועצה הפדגוגית: המנהל, המפקחת והמורים מביטים בתמהון חסר אונים בהתנהגות הוולגרית של "הנציגות". שלא כמו המצב בכיתה, כאן המבוגרים רבים והתלמידים/תלמידות מעטים/מעטות, אך בכל זאת הם, המבוגרים בעלי הסמכות, משותקים ואובדי עצה.

...

ייתכן, כמובן, ש"הטרגדיה הפדגוגית" הייתה מתרחשת גם בלי "ההתערבות הזדונית" של נציגות הכיתה; ייתכן שסולימן היה מסולק מבית הספר בעקבות אירוע אחר, אך בהחלט ייתכן ש"הגיבור הטראגי" שלנו, פרנסואה, היה יכול לנהוג אחרת, להשאיר את סולימן בבית הספר ולנצח את "הגורל".

בטרגדיה קלאסית מרד בגורל הוא חטא (היברים) שהגיבור נענש עליו; בפדגוגיה, השלמה עם הגורל – עם נסיבות חייהם של התלמידים, עם ההליכים הנוקשים של

משוכללות – הוא אינו יודע לספר סיפור, לשאול שאלות, לפתח נושא. הבנים, למשל, מדברים בהתלהבות על קבוצות הכדורגל "שלהם" וחושפים את ההזדהויות הלאומיות שלהם (רק תלמיד אחד, קארל, אוהד את נבחרת צרפת כי "הקריבים הם חלק מצרפת". איזמרלדה אומרת שהיא צרפתייה אך מתביישת בזה). פרנסואה יכול לפתח את הדיון הזה ולהגיע אל שאלת הזהות שמעסיקה את התלמידים (אין שאלה שמעסיקה יותר תלמידים בגיל ההתבגרות משאלת הזהות – האישיותית, המינית, החברתית, הלאומית), אך הוא מחמיץ את ההזדמנות. חיבורי "הדיוקן העצמי" שהתלמידים מגישים ומציגים הם בעיקרם ספירת מלאי של עובדות הנוגעות לחייהם. פרנסואה אינו יודע כיצד להניע ולהדריך אותם לרפלקסיה עשירה יותר.

מורה טוב הוא יותר מזהות מקצועית פלוס יכולות מקצועיות; למורה טוב יש מודעות עצמית המאפשרת לו לשלוט ברגשותיו ולפרש את ההתרחשויות בכיתה מתוך ריחוק מסוים. הוא מודע לשרה המתחים – מתחים כוחניים (פרנסואה לקומבה: "ממתי הרצונות שלך קובעים כאן?"), מיניים (קומבה לפרנסואה: "אתה הרוס עליי. בא לך עליי") ואחרים – שהוא מתנהל בו. הוא אינו נענה בקלות למניפולציות של התלמידים ונוהר שלא "לדרת

הוא אינו עושה מאמץ מודע ועקבי להבין את העולם שהתלמידים באים ממנו, את נקודת המוצא של העמדות וההתנהגויות שלהם. הוא מגויס כולו לתפקיד שהמוסד והחברה הטילו עליו – לחברת, לתרבת, "לצרפת" את התלמידים.

התלמידים מבקשים בצורות שונות הכרה בהם כסובייקטים, לא רק כאובייקטים לחינוך, אך הוא מפרש זאת כהפרעות כפולות טובה. ההתנשאות שלו (תלמידים שואלים אותו באחד השיעורים מה זה "התנשאות", "ארוגנטיות" ו"סנוב") באה לידי ביטוי בהשתוממות האירונית שלו על העולם התרבותי והנפשי שלהם (תלמידים אינם מבינים את האירוניה שלו ומתלוננים שהוא "יורד" עליהם). העולם הזה, האתני, השכונתי, הוולגרי, הוא מנקודת מבטו עולם שיש לסלק כדי לפנות מקום לעולם שלו ושל בית הספר – האוניברסלי, התרבותי, הצרפתי. העולם של התלמידים הוא מבחינתו הפרעה שיש להתגבר עליה. אמנם, ביחסו המתנשא יש חיבה חומלת כלפי התלמידים, ובכך הוא שונה מאותו מורה שפורץ לחדר המורים ומביע שאט נפש מהם ("ראיתם אותם בהפסקות? הם אחד על השני, כמו חיות"), אך אלה חיבה וחמלה פטרוניות.

מבחינה מקצועית, פרנסואה חסר יכולות הוראה

"להראות כיצד מורה אמיתי עובד"

קאנטה רצה סרט אותנטי ולכן "מהרגע הראשון החלטתי שבסרט ישתתפו רק שחקנים לא מקצועיים, שיהיו מורים אמיתיים ותלמידים אמיתיים [...]". לכן פניתי לפרנסואה עצמו. כאשר אני רואה בסרט שחקן מגלם מורה אני לעולם לא מאמין לו. פרנסואה הביא לסרט את הניסיון שלו כמורה, וזה נתן מקום רב לאלתור מכיוון שהוא ידע כיצד להפעיל את התלמידים וכיצד להגיב להם.

פרנסואה, מספר קאנטה, לא רק שיחק אלא גם הפעיל את הכיתה וביים אותה. בכל בוקר הם היו נפגשים וקאנטה היה אומר לו אילו סצנות הוא רוצה לביים, ו"פרנסואה היה מתקן אותי אם משהו נראה לו לא אמין". בגלל כל המטלות האלה, "לפרנסואה לא היה זמן לחשוב על עבודתו כשחקן ולכן התוצאה טבעית כל כך". ובנוגע לשאלה העקרונית – בית ספר טוב או רע לאינטגרציה – "הסרט מציג את העובדה שבית הספר אינו יכול להתמודד עם הבעיות החברתיות והתרבותיות, הן גדולות עליו. מצפים מבית הספר שיהפוך את כל התלמידים לאחידים מבחינת הידע, היכולת והאפשרויות שלהם, אבל זה בלתי אפשרי".

המורה מוצג כגיבור. במציאות זה לא כך. קאנטה סיפר בריאיון שהיוזמה לעשיית הסרט התחילה כשהתמזל מזלו והוא השתתף בתכנית רדיו שפרנסואה באגודו דיבר בה על ספרו. במעלית היורדת מהאולפן הם סיכמו על עשיית הסרט. "רציתי לומר שאפשר לעסוק במתרחש בבתי הספר בצרפת על ידי עצם ההתבוננות בהם, ומכך נבעה חשיבותו הראשונית של באגודו בפרויקט. הוא העניק לי מבט מבפנים אל מערכת החינוך הצרפתית שלעולם לא היה יכול להיות לי. אני אמנם בנם של מורים והנושא תמיד עניין אותי, אבל אני מעולם לא הייתי מורה".

קאנטה רצה "להראות כיצד מורה אמיתי עובד. לא קל להיות מורה. המורים חשופים מאוד. לכל אחד יש דעה בנוגע למה המורים אמורים להיות ולעשות, ולכן יש למורים נטייה להסתתר מאחורי החומות של בתי הספר שלהם, בין הקירות של הכיתות. רציתי לחדור אל בין הקירות האלה [...] לתעד את הרגעים שבהם משהו קורה בכיתה הלימוד, הרגעים שבהם נוצר דיאלוג בין התלמידים למורה ובינם לבין עצמם. אלה הרגעים העשירים ביותר מבחינה קולנועית".

לורן קאנטה ביים את הסרט על פי ספר שכתב פרנסואה באגודו, מורה לצרפתית. באגודו מגלם את תפקיד המורה. שאר השחקנים הם תלמידים ומורים שהוכשרו בסדנאות משחק של הבמאי (מלבד תפקיד אמו של סולימן, שמגלמת שחקנית מקצועית). הסרט צולם בתיכון "פרנסואה דולטו" בפרוור של פריז, בית הספר שהמורים והתלמידים בסרט מלמדים ולומדים בו. הסרט זכה בפרס דקל הזהב בפסטיבל קאן 2008 ובמועמדות לפרס האוסקר לסרט הזר הטוב ביותר.

בריאיון לעיתון "הארץ" (20 באוקטובר 2008) סיפר קאנטה לאורי קליין שהוא רצה לעשות סרט על בית ספר כדי להתמודד עם השאלה העקרונית המעסיקה את הציבור הצרפתי: האם מערכת החינוך מביאה לאינטגרציה של המיעוטים האתניים בחברה הצרפתית או דווקא מחריפה את הפערים ביניהם.

מלבד ההתמודדות עם שאלה זו, קאנטה רצה לעשות "סרט בית ספר" שונה: "הרגשתי צורך לעדכן את הו'אנר ולהתאים אותו למציאות. בפירוש רציתי לעשות סרט שיהיה אנטיטזה לסרטים על בתי ספר שהופקו עד היום ובהם

של דמותו, אך כן לפגוע באיכות הטראגית של הסרט) לחזור בו מן "המשגה הטראגי" ולומר לאיזמרלדה ולואיז – בנוכחות הכיתה או ביחידות – שהוא מצטער על הכינוי שהדביק להן (להתנהגותן) ולהסביר מה גרם לו לנהוג כך. זהו, אכן, חטא היהירות, ה"היבריס", של פרנסואה – היעדר נכונות לחזור בו, להתנצל. במקום זה הוא אומר לתלמידים "יש דברים שלמורים מותר לומר ולתלמידים אסור". אך הסרט בחר בסוף טראגי משום שהוא מציאותי יותר (רוב המורים פועלים בצורה שגרתית ונוטים

לרמה שלהם". "הירידה" של פרנסואה מסומלת בירידה שלו מחדר הכיתה לטריטוריה של התלמידים – הצר בית הספר – כדי להתנצח אתם. קארל אומר לו: "אנחנו מדברים ואתה צועק". בכמה רגעים בחצר אכן מתרחש מהפך תפקידים – התלמידים מדברים בהיגיון והמורה מתוך כעס, עלבון ופחד.

...

נכון, הזהות והיכולת המקצועיות הבעייתיות של פרנסואה, כמו גם הבגרות הנפשית שלו, מושפעות מתפקידו במבנה הארגוני של בית הספר ומההבדל החברתי-תרבותי שבינו לבין תלמידיו ("הגורל"), אך למרות זאת פרנסואה היה יכול לנהוג אחרת בנסיבות האלה. מורים הרי נוהגים אחרת באותן נסיבות. אם הסרט היה סרט הוליוודי טיפוסי, אין ספק שפרנסואה היה "עושה זאת" – מבצע איזה מהלך דרמטי ומביא את התלמידים להישגים מופלאים. אך בסרט "אירופי" מורכב יותר, מציאותי יותר, הסיכוי לפריצה כזאת קטן יותר, קטן אך אפשרי (ראו למשל את הסרט הצרפתי "כשהנערים שרים" בכימויו של כריסטוף בארטייה, 2004).

אפשר עקרונית לחשוב על מהלך מציאותי, לא הוליוודי, שפרנסואה יכול לעשות בתוך האילוצים המוסדיים, החברתיים-תרבותיים והאישיים שחלים עליו. למשל, הוא יכול להתאים את תוכני השיעור לעולם האסוציאטיבי של התלמידים, להקדיש כמה שיעורים לבירור התסכולים שלהם, אפילו לבקר תלמידים אחרים בבתיהם. פרנסואה יכול (מבלי לפגוע בלכידות

לא רק סולמין נכנע להליכים הבית ספריים ונפגע מהם; כל מי שעובד בבית הספר - המנהל, המפקחת, המורים - נכנע להם ונפגע מהם. בית הספר חזק יותר מהאנשים שעובדים בו (הוא, כזכור, "הגורל"); הם מתאימים את עצמם אליו ולא להפך

להסלים התנהגויות לא יעילות), וגם מקורי יותר ביחס ל"סרטי בית ספר" אחרים, ובעיקר משום ש"סוף רע" הוא סוף מפר שלווה שמעורר את הצופים לשאול "מה היה ראוי לעשות?" ואת המורים שביניהם – "מה אני הייתי עושה?". אז טוב שהסרט נגמר רע, אך חשוב, בעיקר לנו המורים, לדעת שהוא היה יכול להיגמר אחרת.

הערכת מורה

אין ספק שהוא מבקש להצמיח את התלמידים באמצעות התכנים שהוא מלמד, אך להצמיח אותם בכיוון מסוים – "לצרפת" אותם. יש בעיה עם איכות המעורבות של פרנסואה בחיי תלמידיו – הוא איננו רואה אותם "כמות שהם", אלא כמועמדים לאינדוקטרינציה (רכה). ניתן לו בנדיבות 8.5.

מודעות: הכוונה היא למודעות מקצועית – מודעות למטרות ולתכליות ההוראה. התכליות הן היעדים של שיעור אחד או יותר; המטרות הן דימויים של "הבוגר הרצוי" שמהם נגזרות התכליות. מורה טוב יודע מדוע בחר להציג נושא מסוים או להטיל מטלה מסוימת; לאיזו תכלית ולאילו מטרות הם מכוונים. מורה יכול להיות מודע לתכליות ולמטרות שלו רק על רקע מודעותו לתכליות ולמטרות אחרות שמאכלסות את שדה החינוך. מבחינה זו מצבו של פרנסואה לא טוב. הוא חסר מודעות ברורה

החברתיים והמוסדיים שהוא ממלא, גם בהוראה (יש ויכוח אם האדם הוא אבוקדו או בצל – האם יש לו גרעין אישיות ייחודי וקשה או קליפות שהן תוצר של הבניה חברתית ומוסדית. אנחנו בעד אבוקדו משודרג: האדם הוא בעל גרעין ייחודי ורך). בתחום הזה מגיע לפרנסואה ציון גבוה מאוד. אין ספק שהוא אדם ומורה אותנטי. ניתן לו 10.

מעורבות: הכוונה היא למעורבות במושאי ההוראה – בתוכני המקצוע ובחיי התלמידים. למורה טוב אכפת מה קורה בתחום הדעת שהוא מלמד ומה קורה לתלמידים שהוא מלמד. המעורבות שלו בתוכן אינה דומה למעורבות של מומחה, והמעורבות שלו בחיי התלמידים אינה דומה למעורבות של הורה. המעורבות שלו היא "מעורבות מורית". עיקרה תשוקה (ארוס פדגוגי) להצמיח את התלמידים באמצעות התכנים שהוא מלמד. בתחום זה מצבו של פרנסואה מורכב:

נניה שאנחנו צריכים להעריך את המורה פרנסואה במסגרת הערכת מורים המתבצעת בימים אלה בבתי ספר – על בסיס אילו קריטריונים נעריך אותו? איזה ציון ניתן לו? נעריך את פרנסואה על בסיס חמש תכונות של מורה טוב, כפי שהציע אותן צבי לם ("ההגיגות הסותרים בהוראה", 1973, עמ' 261–302): אותנטיות, מעורבות, מודעות, גמישות והנהגה. חמש התכונות הללו קשורות זו בזו ומאזנות זו את זו. הן מסתכמות לאמירה שמורה טוב הוא תולדה של אישיות מתאימה, ולא של טכניקות מתאימות (שהן מועילות להוראה אך בעלות חשיבות משנית וניתנות לרכישה). אז מה מצבו של פרנסואה גיבורנו?

אותנטיות: הכוונה היא שהמורה הוא "הוא עצמו". כלומר, אינו "מוזיף" את אישיותו בתהליך ההוראה, הוא מורה "טבעי"; גרעין אישיותו שומר על רציפות בכל התפקידים

חדש את תלמידי הכיתה. הוא עובר על רשימת השמות ואומר "נחמד, לא נחמד, ממש לא נחמד...". הוא אינו שואל "נחמד", "לא נחמד" בעיני מי ומדוע; הוא אינו אומר שכל "לא נחמד" יכול להיות "נחמד". מורים אינם צריכים לקבל את תלמידיהם כמו שהם, אלא כמו שהם יכולים להיות. זו הרי כל תכליתה של העבודה החינוכית. פרנסואה היה יכול לנהוג אחרת – להשאיר את סולימן בבית הספר ולהשפיע עליו לשנות את יחסו לבית הספר, לעצמו ולעולם. סוף טראגי בחינוך לעולם אינו הכרחי.

...

הסרט מסתיים בקטרוזיס קטן: משחק כדורגל של מורים נגד תלמידים (המנהל בשער) בחצר בית הספר. במשחק הכללים ברורים; במשחק מורים-תלמידים נחצים "כללי המשחק" של בית הספר – הקווים האדומים – אך בהיתר. ביום האחרון של שנת הלימודים מותר לתלמידים להתחכך במורים ולנצח אותם. בשאר הימים הקווים האדומים נחצים בלי היתר ובלי הפסקה.

התמונות האחרונות בסרט הן תמונות דוממות של חלל הכיתה – כיסאות, שולחנות ולוח. חלל הכיתה ממתין בין הקירות ל"טרגדיות הפרדגוגיות" של שנת הלימודים הבאה. הטרגרדיות שקטות בדרך כלל. אנרייאט מבטאת אותן: "לא למדתי כלום. אני לא מבינה מה אנחנו עושים כאן" (גם איזמרלדה אומרת שלא למדה כלום, אך ההבדל הוא בהבעת הפנים שלה ושל אנרייאט. זה סרט של הבעות פנים). פרנסואה מחליק באטימות: "בטוח שלמדת משהו".

גם הוא לא מביין "מה אנחנו עושים כאן". גם אנחנו. ■

הסרט היה יכול להיגמר אחרת גם מבחינת הצד הפסיבי של הצדדים לטרגדיה. סולימן הוא אכן תלמיד "קשה" יותר מרוב התלמידים, וגם הם "קשים" למדי, אך ההבדל בינו לתלמידים אחרים הוא בדרגה, לא במהות (אם יש בכלל הבדלים מהותיים בין אנשים). רוב התלמידים – איזמרלדה וקומבה בחזית – מנהלים מאבקי כוח עם המורה ובית הספר; הם מנסים ללחוץ ולשכנע; הם מאמינים שיש עם מי לדבר; הם מאמינים בעולם ובעצמם. סולימן מאוכזב ופגיע; הוא אינו מאמין שיש עם מי לדבר; הוא אינו מאמין בעולם ובעצמו. סולימן מנתק מגע... אך לא לגמרי. סולימן הוא "מנותק נוכח", ובנוכחותו של גלום פוטנציאל חינוכי. בכיתה ישנם גם "מנותקים נפקדים", למשל ארתור "הגותי" ("בעל פנימיות אפלה" כדבריו) או אנרייאט, התלמידה שמסכמת את הסרט בסצנה שוברת לב ("לא למדתי כלום. אני לא מבינה מה אנחנו עושים כאן"), שמצבם חמור יותר למרות ובגלל שאין להם "תקלים" עם המורים ועם בית הספר. סולימן מנכיח את עצמו כרי לזכות בתשומת לב, לבטא את תסכוליו ולטפל בהם. סולימן נוכח לא רק בהפרעות, אלא גם בהתנהגות טובה, מסויגת וקצרה ככל שתהא. הוא משתתף, למשל, במטלה "דיוקן עצמי" ומצלם את אמו, את חבריו ואת עצמו. פרנסואה תולה את התמונות שצילם על לוח המודעות ומוזמין את התלמידים לצפות. הם צופים בעניין ובהערכה. כמעט נקודת מפנה. סולימן אינו סולימן, כשם שפרנסואה אינו פרנסואה; גלומה בו אפשרות "לצאת מעצמו", להשתנות. כאחת הסצנות הראשונות של הסרט, מורה ותיק מציג למורה

10	אותנטיות
8.5	מעורבות
6	מודעות
4	גמישות
8	הנהגה
7.3	חמוצע

ממוצע קצת חלש. אבל כזכור, על החינוך להתייחס לאדם לא כמו שהוא ברגע נתון (7.3), אלא כמו שהוא יכול להיות. תעודות מקבעות אנשים במצבם ולכן הן מסוכנות כל כך. לפרנסואה יש פוטנציאל (הוא אותנטי), והוא שרוי במשבר מקצועי שרק ממנו אפשר לצמות. הדיאגנוזה שלנו היא אפוא שפרנסואה יכול – בתנאים מסוימים, למשל הדרכה נאותה – להיות מורה מצויין.

להיחלץ ממנו – עד הסוף הטראגי. ניתן לו 4. הנהגה: הכוונה היא להנהגה התומכת בהתפתחותם של התלמידים. הנהגת המורה יכולה לרכא את התפתחות התלמידים ולתמוך בה. היא תומכת כאשר היא מתייחסת לילד בכבוד – מכירה בזכותו להיות ילד ולהיות הוא עצמו; כאשר היא מתייחסת לילד על פי ייחודו ולא על פי ציוניו; כאשר היא מצמצמת את הערכת הילד – משבחת ומגנה – למינימום. הבלגן שהתלמידים עושים לפרנסואה הוא אינטראקציה עמוקה יחסית, והיא מעידה על המנהיגות התומכת שלו – הוא מאפשר לתלמידים לבטא את עצמם ולהתפתח. עם זאת התכונות האחרות שלו מגבילות את ההנהגה התומכת. ניתן לו 8.

זו אפוא התעודה של המורה פרנסואה באגוד.

בנוגע לתכליותיו ולמטרותיו. הוא מזוהה כמעט לחלוטין עם התכליות והמטרות של בית הספר ואינו רואה אפשרויות אחרות. ניתן לו 6.

גמישות: הכוונה היא ליכולתו של מורה לשנות את גישתו ואת רפוס פעולתו כאשר אינם "עובדים". מורה נוקשה נצמד לגישה ולרפוס הפעולה שלו גם כאשר אינם מביאים לתוצאות מקוות, למשל מורה הממשיך בעונשים ומסלים אותם אף שאינם פותרים את בעיות המשמעת. מורה גמיש משנה את התנהגותו על בסיס שיקול דעת – ניתוח האירועים בשיעור והפקת לקחים; הוא יודע ללמוד מטעויות שלו (אין דרך אחרת ללמוד להיות מורה טוב) ולקבל הכרעות ב"זמן אמת". מורה טוב, בקיצור, רגיש למשוב שהוא מקבל מהכיתה ומתכוונן על פיו. מנקודת מבט זו מצבו של פרנסואה "על הפנים". הוא נכנס ל"לופ" של עימות עם הכיתה, ואינו מצליח